

مدرک‌گرایی، بی‌هویتی دانشگاه و آمارسازی برای رشد علمی کشور

مشاهده نکردن تاثیر اجتماعی و اقتصادی پژوهش‌ها در کشور و در رفاه حال جامعه، تولید مقاله بدون توجه به کاربردی بودن و مسئله‌محور بودن آن، گسست ارتباط دانشگاه،

مشاهده نکردن تاثیر اجتماعی و اقتصادی پژوهش‌ها در کشور و در رفاه حال جامعه، تولید مقاله بدون توجه به کاربردی بودن و مسئله‌محور بودن آن، گسست ارتباط دانشگاه، صنعت و جامعه و ... نشان دهنده این است که فضای دانشگاهی ایران در پدیده «فرم‌گرایی علمی» گرفتار شده است. چنانچه این مسئله حل نشود، تبعات جبران‌ناپذیری بر بدنه آموزش عالی کشور و به تبع آن به جامعه وارد خواهد شد.

به گزارش ایسنا، علی‌رغم افزایش تعداد مقالات و نرخ رشد بروندهای علمی کشور در سال‌های اخیر، چه در سطح ملی و چه در سطح بین‌المللی، بسیاری از پژوهش‌ها بیان‌گر این است که هنوز از نظر کیفیت و اثرگذاری علمی وضعیت مطلوبی نداریم.

پژوهش‌های متعددی که به بررسی شاخص‌های نوآوری و جایگاه ایران پرداخته‌اند، اذعان دارند که به نسبت تعداد بروندهای علمی، کشور ما در مقایسه با کشورهای منطقه، علی‌رغم ارتقای رتبه در سال‌های اخیر، هنوز به جایگاه مطلوب خود نرسیده است.

اگرچه آمارهای پایگاه استنادی علوم جهان اسلام حاکی از این است که در سه سال متوالی (۱۳۹۷ تا ۱۳۹۹) ایران رتبه اول کشورهای اسلامی را به لحاظ کمی در بروندهای علمی داشته است؛ اما جایگاه کشورها به لحاظ شاخص «اقتصاد دانایی» حاکی از آن است که کشور ایران در بین کشورهای دنیا، جایگاه ۹۲ و در بین ۲۵ کشور جنوب غرب آسیا، رتبه ۱۲ را دارد.

فرم‌گرایی علمی و توجه به ظواهر پژوهش

همچنین عدم مشاهده اثر اجتماعی و اقتصادی پژوهش‌های انجام‌شده در کشور در رفاه حال جامعه حاکی از تولید صرف مقاله بدون توجه به مسئله‌محور و کاربردی بودن آن، گسست ارتباط دانشگاه و صنعت، نبود ارتباط ارگانیک بین جامعه و دانشگاه و عدم احساس مسئولیت اجتماعی، نشان دهنده این است که فضای دانشگاهی ایران در پدیده‌ای تحت عنوان «فرم‌گرایی علمی» گرفتار شده است.

فرم‌گرایی علمی در پایین‌ترین سطح، به شیوه‌نمادین در ارائه اطلاعات گفته می‌شود و در بالاترین سطح شامل در نظر گرفتن بدیهیات است. در نظام آکادمیک فرم‌گرا، به جای این که محتوا یا صداقت در جمع‌آوری داده‌ها و صداقت در نگارش گزارش‌های علمی اهمیت پیدا کند، نحوه شکل‌دهی دانش اهمیت پیدا می‌کند.

همچنین افراد بیشتر به چارچوب‌های ظاهری انجام پژوهش و گزارش نویسی توجه می‌کنند تا به این که آیا پژوهش دارای مسئله مشخصی است؟ و آیا محتوای آن به حل مسئله توجه داشته؟ و یا تنها برای بهره‌مندی از ارائه آن به نظام دانشگاهی تنظیم شده است؟

پدیده فرم‌گرایی علاوه بر نظام دانشگاهی در رفتارهای اجتماعی و سایر عرصه‌های زندگی افراد نیز نمود پیدا کرده است و چنانچه این مسئله حل نشود، تبعات جبران‌ناپذیری بر بدنه آموزش عالی کشور و به تبع آن به جامعه وارد خواهد شد. همچنین روزبه‌روز از کیفیت تولیدات علمی کاسته می‌شود و از رشد و توسعه علم و فناوری دور خواهیم شد که می‌تواند جایگاه ایران در اقتصاد دانش و به تبع آن رشد اقتصادی و توسعه پایدار جامعه را نیز تحت تاثیر خود قرار دهد.

باتوجه به همین مسائل، پژوهشگران با انجام یک مطالعه، عوامل مرتبط با ظهور پدیده فرم‌گرایی علمی در نظام دانشگاهی ایران و راه‌های برون‌رفت از آن را مورد بررسی قرار دادند.

در این مطالعه که با روش کیفی انجام شد، پژوهشگران با ۱۲ نفر از صاحب‌نظران و سیاست‌گذاران دانشگاهی به عنوان متخصصان این حوزه، مصاحبه انجام دادند. مصاحبه با سیاست‌گذاران دانشگاهی نشان داد که پدیده فرم‌گرایی علمی با عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و نهادی مرتبط است.

عوامل اقتصادی به سیاست های اقتصادی غلطی گفته می شود که منجر به عدم پیشرفت و عدم توسعه پایدار اقتصادی در کشور و متعاقب آن ایجاد مشارکت معیشتی و اقتصادی و تأثیرات سوء بر بروندهای علمی در جامعه دانشگاهی شده است.

پژوهشگران این مطالعه معتقدند که ابهام در سیاست گذاری های اقتصادی، نقصان حمایت گری مالی و اقتصادی، مزایای اقتصادی کمی زدگی آیین نامه های تشویقی، از جمله عوامل اقتصادی مرتبط با فرم گرایی علمی است.

شرکت کنندگان در پژوهش بر این باورند که اقتصاد دولتی و غیررقابتی، فقدان عقلانیت پایدار اقتصادی، عدم استقلال اقتصادی طبقات اجتماعی، عدم ارتباط با صنعت و غیرکاربردی بودن علم در صنعت و جامعه، از عوامل اقتصادی مهم در ظهور پدیده فرم گرایی علمی در نظام دانشگاهی کشور محسوب می شود.

همچنین تضاد بین نظام دستمزد، عرضه و تقاضا، حمایت های ناکافی و کم مالی از پژوهش ها و مشارکت معیشتی و اقتصادی جامعه دانشگاهی و همچنین وجود محرک های مالی و اقتصادی و جوایز مالی و آیین نامه های تشویقی که به مقالات تعلق می گیرد، در ایجاد فرم گرایی علمی مؤثر است.

نقش مدرک گرایی و خالی شدن دانشگاه ها از نخبگان علمی

در این مطالعه عنوان شد که عوامل اجتماعی مانند کسب شهرت اجتماعی و توده ای شدن دانشگاه ها از جمله عوامل مؤثر در بروز این پدیده هستند. شرکت کنندگان در این مطالعه معتقدند که مدرک گرایی و روی آوردن به دانشگاه برای کسب مدرک، شغل مناسب، حیثیت اجتماعی، می تواند منجر به ظهور پدیده فرم گرایی علمی شود. همچنین خالی شدن دانشگاه ها از نخبگان علمی و فقدان جایگاه و قدرت پیشگامی دانشگاه در جامعه، از دیگر عوامل اجتماعی فرم گرایی علمی است.

یکی دیگر از عواملی که در این مطالعه به عنوان عامل مؤثر در پدیده فرم گرایی مطرح شد؛ عوامل فرهنگی بود. عوامل فرهنگی، به مجموعه خرده فرهنگ های غلط رایج در بین جامعه دانشگاهی گفته می شود که مانعی برای دستیابی به رسالت اصلی دانشگاه ها است. از دیدگاه شرکت کنندگان در این پژوهش، کپی کاری، موازی کاری، تقلب، لابی گری در چاپ مقالات، عدم تعهد و تدین، راحت طلبی، ظاهرگرایی در پژوهش و نگاه کاسب کارانه به پژوهش، عوامل فرهنگی ظهور پدیده فرم گرایی علمی در نظام دانشگاهی ایران محسوب می شوند.

نگاه سیاسی و آمارسازی برای جایگاه علمی کشور

در این مطالعه عنوان شده است که عوامل سیاسی مانند حاکمیت نگاه سیاسی نسبت به مسائل پژوهشی و دستیابی به چشم انداز ترسیم شده در اسناد بالادستی در ایجاد فرم گرایی مؤثر هستند. برخوردهای سیاسی با مسائل پژوهش، تعیین اولویت پژوهش از سوی جناح های سیاسی خاص برای دانشگاه، پاسخگویی دانشگاه به افراد با نفوذ سیاسی، مداخلات سیاسی در آزادی عمل دانشگاه ها و جلوگیری از استقلال عمل و علم دانشگاه ها به منظور رسیدن به مقاصد سیاسی و شرط دارا بودن مدارک تحصیلی بالا برای ورود به عرصه سیاست از جمله عوامل سیاسی ظهور پدیده فرم گرایی علمی هستند که شرکت کنندگان پژوهش به آن ها اشاره داشتند.

همچنین آمارسازی با جهت نشان دادن جایگاه علمی کشور، رسیدن به چشم انداز ایران ۱۴۰۰، رسانه ای کردن تولیدات کمی دولت ها و عدم نظارت روی سیاست گذاری های فرادستی، از عوامل سیاسی ظهور پدیده فرم گرایی علمی قلمداد می شود.

نقش بی هویتی دانشگاه و قوانین و مقررات سخت گیرانه

در این مطالعه عنوان شد که عوامل نهادی نیز در ایجاد این پدیده مؤثر است. عوامل نهادی، به مجموعه خط مشی های مرئی و نامرئی و ناصواب تأثیرگذار که از سوی مراجع بالادستی همچون وزارت علوم بر ساختار و فعالیت های دانشگاه ها تحمیل می شود، اشاره دارد. این عوامل شامل مشکلات ساختاری شرکت کنندگان در پژوهش، بی هویتی دانشگاه و فقدان نظام جامع پژوهش در کشور است.

شرکت کنندگان در پژوهش بر این باورند که قوانین و مقررات سخت گیرانه آموزشی و پژوهشی، الزام اجرای آیین نامه های بالادستی، فقدان تعهد مدیران نسبت به مدیریت امور، اختلاط متولیان اداره دانشگاه و عدم نظارت مدیران بر امور، فقدان نظارت و

قاطعیت برخورد با بداخلاقی های پژوهشی می تواند منجر به ظهور پدیده فرم گرایی علمی شود.

همچنین شرکت کنندگان در پژوهش بر این باورند که توده ای شدن دانشگاه ها، حاکمیت هدف کسب درآمد و رقابت کاذب، اولویت افزایش کمی مقالات جهت ارتقاء، روی آوردن جامعه دانشگاهی به کمی گرایی در تولیدات علمی و مدرک فروشی نقش بسزایی در ظهور پدیده فرم گرایی علمی دارند.

از دیدگاه شرکت کنندگان در پژوهش، عواملی از جمله نبود نظام جامع پژوهش و فقدان اجتماعات علمی جهت ارزیابی یکدیگر و عدم پاسخگویی دانشگاه در برابر نیازهای جامعه، به عنوان عوامل نهادی تأثیرگذار دیگر در ظهور پدیده فرم گرایی علمی در نظام دانشگاهی کشور محسوب می شوند.

در این مطالعه راهکارهایی برای بهبود وضعیت فرم گرایی علمی در کشور عنوان شده است. ایجاد اقتصاد رقابتی در کشور، تقویت ارتباط دانشگاه با صنعت، تحول فرهنگی در دانشگاه، بازتعریف هویت دانشگاه، بازنگری در سیاست گذاری علمی کشور، بازنگری نظام جامع پژوهش در کشور و اعطای آزادی و استقلال عمل به دانشگاه از جمله راهکارهای بود که در این مطالعه مطرح شدند.

به گفته پژوهشگران این مطالعه؛ نظام دانشگاهی کشور از جنبه های مختلفی در رنج است که یکی از جنبه های مناقشه برانگیز آن، نظام پژوهشی است که در سال های اخیر از منظرهای مختلف مورد بحث و انتقاد قرار گرفته است.

فرم گرایی علمی و ایجاد روحیه پوپولیستی به جای بالندگی علمی

این محققان معتقدند که فرم گرایی علمی، منجر به رشد روحیه پوپولیستی و برندسازی شخصی به جای رشد و بالندگی علمی و شوق آموختن و آموزش دادن خواهد شد. رقابت ناسالم بین جامعه دانشگاهی اعم از استاد و دانشجو برای افزایش تعداد مقالات هر چند سطحی و فاقد هرگونه نوآوری و با لابی گری هایی در سطح داوری و تلاش برای افزایش تعداد استنادات از طریق خوداستنادی یا از طریق دوستان و همکاران باعث افول اخلاق پژوهش و تعهد علمی در جامعه دانشگاهی خواهد شد.

این شکل از فرم گرایی با اسم رشد علمی صرفاً به افراد محدود نمی شود، بلکه تلاش نشریات علمی برای کسب نمایه های بین المللی و در ادامه کسب ضریب تأثیر بالاتر نیز صورت دیگری از این فرم گرایی است که باعث شده تا بسیاری از نشریات پذیرش مقالات را منوط به استناد مقالات آن مجله کرده که نمودی نیز از سوء رفتارهای علمی است که در نهایت با بررسی پایگاه های استنادی منجر به کاهش درجه علمی مجله خواهد شد.

در این مطالعه با اشاره به اصرار دانشگاه ها به کسب جایگاه در رتبه بندی های بین المللی عنوان شده است که رشد همه جانبه و ارتقای رتبه در هر یک از شاخص های رتبه بندی های دانشگاهی به خودی خود بد نیست، ولی متأسفانه کشورهای در حال توسعه همچون ایران، کسب جایگاه و رتبه در کوتاه ترین زمان ممکن را مبنا و هدف قرار داده اند و در واقع تعریف نادرست از شاخص ها را به کار بسته اند که می تواند مخرب باشد.

در انجام این تحقیق؛ مریم سادات قریشی خوراسگانی استادیار گروه مدیریت و برنامه ریزی آموزشی دانشگاه الزهراء، المیرا جنوی استادیار گروه ارزیابی سیاست ها و پایش علم، فناوری و نوآوری مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور و محسن نظرزاده زارع استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه ملایر با یکدیگر مشارکت داشتند.

یافته های این مطالعه، تابستان ۱۴۰۰ به صورت مقاله علمی با عنوان «تبیین پدیده فرم گرایی علمی در نظام دانشگاهی ایران: عوامل و راهکارها» در فصل نامه «سیاست علم و فناوری» منتشر شده است.